

Kriskóné Dávid Mária

A NÉPMŰVÉSZET TOVÁBBÉLÉSE

---

*Gondolatok a népi iparművészeti tevékenységről,
mint a népművészet továbbélésének egy lehetséges formájáról*

Népművészetünk – lévén történelmi kategória – már a XIX. század végén, de különösen a XX. század elején a hanyatlás jeleit mutatta. Ennek okaként többek között a modern ipari civilizáció, a hagyományos népi kultúrát kialakító és ápoló falvak, tanyák rohamos változása, az apáról fiúra öröklődő „rend”, értékrend fokozatos, de végleges eltűnése jelölhető meg.

A fokozatos elhalással párhuzamosan, ennek talán némileg ellentmondva, az ország egyes vidékein új parasztstílusok is születtek (pl. Kalocsa környékén), de a hanyatlás mégis megállíthatatlan és visszavonhatatlan volt.

Az egyébként sem statikus, hanem állandóan változó, fejlődő népművészet a két világháború között – elsősorban a városi lakosság megváltozott érdeklődésének köszönhetően – átalakult, új elemekkel bővült. Erre az időszakra már a gyári alapanyag, az ipari készítmények elterjedése, használata volt jellemző. (Ez a fazekasok vagy a faragók munkáinál éppúgy tetten érhető volt, mint a hímzőknél vagy a szövőknél.) Az új, mesterségesen színezett, változatos, könnyen beszerezhető anyagok használatával létrejött alkotások is egyre színesebbek, díszítményeik egyre gazdagabbak, zsúfoltabbak lettek. Egy utolsó nagy kiteljesedés, fellobbanás volt tapasztalható a hagyományosnak mondható paraszti, népi díszítőművészet területén a végleges eltűnés előtt.

A második világháború előtt már megtalálhatjuk a ma népi iparművészetnek nevezett tevékenység gyökereit. Egyes alkotók – hímzők, szövők, faragók, fazekasok – hivatásszerűen kezdték gyakorolni tevékenységüket, elsősorban a városi értelmiség érdeklődésének hatására. Hagyományaink, magyarságunk őrzésének jelképévé vált, szinte divattá lett a konyhákat, előszobákat a népi motívumokkal díszített, hagyományos anyagokból és technikával készült tárgyakkal berendezni. A 40-es évek elejére ez a fajta tevékenység széles körben elterjedt, bár igazi jelentőségét inkább csak később ismerték fel a kutatók. A második világháború okozta visszaesés után jelentős fellendülés vette kezdetét a népi iparművészet területén.

A kecskeméti Népi Iparművészeti Múzeum állandó tárlatából

A népi iparművészet címszó nem található meg önállóan a Néprajzi Lexikonban, csak a „népművészet” szócikk tanulmányozásakor találhatunk rá. Röviden idézek a szócikkből:

„A népművészetnek a paraszti életformával együtt lett vége. [. . .] Ezzel nem szűnik meg föltétlenül a népművészeti technikák, motívumok alkalmazása: épp a népművészetet megszüntető iparosodás, urbanizáció teremt más társadalmi rétegekben újfajta igényeket effajta készítményekre. A népművészet örökségének ez a tudatos, gyakran szervezett és irányított keretekben megvalósult »második élete« azonban elválasztandó a voltaképpeni népművészettől; ezt a Magyarországon kialakult szóhasználatban népi iparművészetnek nevezzük.”

Sokáig nem volt egyértelmű, egységes, hogyan nevezzék a hagyományos népművészet talaján kialakuló, de azt elsősorban nem másolni akaró új „népművészetet”.

Lengyel Györgyi néprajzkutatót tartjuk a „népi iparművészet keresztanyjának”, hiszen először ő használta ezt a kifejezést 1952-ben a győri anketón. Ez a tanácskozás volt az első alkalom, ahol az élő népművészettel – népi iparművészettel – kapcsolatos kérdéseket a szakemberek és az alkotóművészek széles körben megvitathatták, kicserélhették gondolataikat.

Még ma is előfordul, hogy az elnevezés – a népi iparművészet kifejezés – megváltoztatására tesznek javaslatot, de a területtel foglalkozó szakemberek között tapintható a konszenzus: ha nem is fedi mindenki számára egyértelműen a jelzett alkotó folyamat lényegét, ma már nagyjából ugyanazt érti alatta néprajzos, művészettörténész, alkotó. Nem célszerű új megnevezést bevezetni, meghonosítani.

A népi iparművészet támogatásának, kutatásának, fejlesztésének intézményi keretei is jórészt létrejöttek már erre az időre. 1950-ben megalakult a Népművészeti Vállalat, 1951-ben a Népművészeti (később: Népművelési) Intézet, 1953-ban a Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége (HISZÖV) és Népi Iparművészeti Tanács (NIT). Sok ezer embert foglalkoztató szövetkezetek tagjai és egyéni alkotók sokasága készítette a népművészetünk hagyományait másoló, vagy szerencsésebb esetben azok szellemiségét őrző és felidéző népi iparművészeti tárgyakat.

A népművészet soha nem volt kollektív műfaj, legfeljebb az alkotók anonimitása sugallhatta ezt nekünk. A népi iparművészet már minden esetben pontosan regisztrálja az alkotó személyét, vállaltan individuális tevékenység és művészet.

Már az ötvenes években közismertté vált néhány kiemelkedő jelentőségű alkotó munkássága a népi iparművészet szinte minden területén.

A jelentős személyiségek közül feltétlenül említést érdemel a dunántúli id. Kapoli Antal és fia, ifjabb Kapoli Antal pásztorfaragók, a mezőkövesdi Kis Jankó Bori mintáíró és hímző, Király Ilus kalocsai mintáíró és hímző, a faze-kasok közül a siklósi Gerencsér Sebestyén és a karcagi Kántor Sándor.

Ők valamennyien rendelkeztek a Népművészet Mestere címmel, amelyet 1953-tól nyerhettek el a legkiválóbb népi iparművészek, évente korlátozott számban.

Közülük két alkotót, id. Kapoli Antal faragót és Kántor Sándor fazekast Kossuth-díjjal is kitüntették.

A Népi Iparművészeti Tanács létrehozta a tájházak rendszerét. Az ország több vidékén a helyszínen nyílt mód a jellegzetes népi építészet és lakásbelső, használati tárgyak tanulmányozására. Tájházak nyíltak többek között Mezőkövesden, Decsen, Kalocsán, Karcagon, Hódmezővásárhelyen. A tájházak részben tájmúzeumok voltak, de a népi iparművészek zavartalan alkotómunkájához is kiváló helyszínt biztosítottak.

A Népi Iparművészeti Tanács a kezdetektől vásárolta és gyűjtötte a legjobb vagy a kor ízlésvilágát leginkább tükröző népi iparművészeti alkotásokat, amelyből az évtizedek alatt jelentős – mára több mint 10 000 darabból álló – gyűjtemény állt össze. (A gyűjtemény ma a Hagyományok Háza tulajdonában van.)

1978-ban a Népi Iparművészeti Tanács megalakulásának 25. évfordulóján rendezett tanácskozáson tettek először említést arról, hogy szükséges lenne ezt a gyűjteményt valahol elhelyezni – a Népi Iparművészet Múzeumát megalapítani – és állandó kiállítás keretében bemutatni, a kutatását lehetővé tenni.

Ez az elképzelés néhány évvel később valósulhatott meg (akkor is csak részlegesen), amikor Bács-Kiskun megye és Kecskemét város kultúrapártoló vezetői egy megüresedett 200 éves ipari műemléképületet (az egykori „serházat”) ajánlották fel a létrehozandó országos gyűjtemény számára. Húsz esztendeje, 1984-ben nyílt meg Kecskeméten az országban máig egyedülálló, a népi iparművészet remekeit bemutató állandó kiállítás.

Az impozáns belső terekkel rendelkező, az átlagnál jóval tágasabb – mintegy 800 négyzetméteres – kiállítótérben méltó helyet kapott a népi iparművészet mind az öt szakága. A több évtized alatt összegyűjtött tárgyakból több mint ezer alkotás került a látogatók elé, mintegy félszáz darab a raktárunkban kapott helyet, a többi Budapesten, különböző raktárakban vár egy megfelelő, a tudományos kutatásra is módot adó elhelyezésre.

A faragásokat – fa-, csont- és szarumunkákat – bemutató termekben jelentős hangsúlyt kap a hagyományos pásztorfaragás, sok a ma már funkcióját veszített, pusztán a díszítettségével, dekorativitásával kitűnő alkotás. Az idősebb nemzedék munkái mellett a népművészeti hagyományt szabadabban felhasználó, annak szellemét megtartó, mai életünket funkciójával is jól szolgáló faragott alkotások is találhatóak az állandó kiállításban, de a közeli jövőben ezeknek az arányát növelni kell.

Ez a megállapítás vonatkozik a gyűjtemény további részeire is, hiszen a közel húsz éve megrendezett, azóta csak kisebb változtatásokon átesett kiállítás valóban átrendezésre és felújításra szorul. Ennek ellenére a gyűjtemény egésze – a faragás mellett a fazekasságot, a hímzést, a szövést és a népi kismesterségeket (ide tartozik pl.: népi bútorkészítő, bőrműves, késes, kovács, kékfestő, vessző-, szalma-, gyékényfonó, mézesbábos, kalapos, hangszerkészítő, tojáshímző stb.) bemutató termék – igazi áttekintését adja az elmúlt 50 év népi iparművészetének. Ez még akkor is igaz, ha az elmúlt években elenyé-

szóan kevés lehetőség kínálkozott a gyűjtemény gyarapítására és a kiállítás felújítására.

A határon túli magyarság legújabb kori népművészete szinte teljesen kimaradt a gyűjteményből, hiszen amikor még volt anyagi lehetőség a tervszerű állomány gyarapítására, akkor nem volt mód ezeket az alkotásokat felkutatni, később pedig a pénz hiányzott. Talán még nem késő, elengedhetetlenül fontos volna ilyen irányban is teljessé tenni az utóbbi fél évszázad „élő népművészténeke”, népi iparművészetének tárgyi dokumentációját, gyűjteményét.

Lehetőséget teremtettünk arra a kecskeméti Népi Iparművészeti Múzeumban, hogy időszaki kiállításoknak is helyet tudjunk adni. Az elmúlt években számtalan alkotó, alkotóközösség, gyűjtemény mutatkozhatott be. Az év elején – a Tavaszi Fesztivál ideje alatt – hagyományosan az ország egy-egy tájegységének népi iparművészetét mutatjuk be.

Egy-két napos tanácskozásokat szervezünk a népi iparművészet azon szakágaiban tevékenykedők részére, akiknek kevesebb lehetőségük van a műfajukkal kapcsolatos szakmai problémáik megvitatására. A mézesbábosok és a tojásírók az elmúlt időszakban kaptak tőlünk lehetőséget a találkozásra, az idén a népi kályhások találkozóját rendeztük, a következő évben pedig a késmestereknek biztosítunk találkozási, bemutatkozási lehetőséget Kecskeméten.

Közel tíz esztendeje nyert – remélhetőleg végleges – elhelyezést az intézményben a Kecskeméti Díszítőművész Kör. Eredményesen szerepelnek különböző pályázatokon, sokan közülük népi iparművész címet szereztek. Munkájukban az állandó és az időszaki kiállításaink anyagait is felhasználják tervezeik során.

Törekedünk arra, hogy a Népi Iparművészeti Múzeum megtekintése ne csak a hagyományos kiállítási vitrinek látványát, ne kizárólag a passzív befogadás lehetőségét nyújtsa. Elsősorban gyermekek számára hirdetünk rendszeresen kézműves foglalkozásokat, de a felnőttek is érdeklődéssel tekintenek meg, illetve vesznek részt egy-egy népi iparművész magas szintű szakmai bemutatóján vagy éppen a népi ételkészítést bemutató sorozatunkon. Ezek a törekvések is jelzik az általunk elkezdett utat, de tisztában vagyunk vele, hogy ezek csak az első lépések, még sokat kell tennünk azért, hogy igazán látogatóbarát, a népi iparművészetet élményszerűen bemutató, a kézműves hagyományokkal, technikákkal igény esetén a látogatókat is megismertető kiállítás legyen.

A Népi Iparművészeti Tanács jogutódjával, a Hagyományok Háza keretein belül működő Népi Iparművészeti Osztállyal közösen két országos szakági pályázatot hirdetünk meg rendszeresen. A háromévente megrendezésre kerülő fazekas pályázat és a népi mesterségek művészete pályázat mindig jelentős számú alkotót készítet arra, hogy a hagyomány szellemét nem feledve, de a régít nem másolva hozzon létre lehetőleg ma is célszerűen használható, a megváltozott lakáskultúrába is szervesen beilleszthető tárgyakat.

Évente egy-két alkalommal szervezünk népi iparművészeti zsűrit. Elsősorban az országos pályázatok résztvevői és a Duna–Tisza közti Népművészeti Egyesület tagjai számára tesszük ezt. Több alkalommal vettem részt az egyes

pályázatok meghirdetését követően vagy egyéb alkalmakkor a zsűri munkájában. Az alkotók jelentős része ma joggal vagy sem, de úgy véli, nincs egységes szempontja a bírálóknak, az elért eredmény az elfogadhatónál nagyobb mértékben függ a bírálók személyétől. A zsűri tagjainak véleménye jelentősen eltér abban is, mennyire legyen elfogadott vagy éppen támogatott a hagyománytól erőteljesen eltérő forma, díszítmény, funkció. Az erőteljesen újszerű alkotások ma még sokkal több vitát váltanak ki egy-egy zsűrizés alkalmával, mint a hagyományos, klasszikus, az eredeti darabot szinte hűen másoló népi iparművészeti tárgyak. Bizonyos műfajok (pl. nemez, csuhéfigurák) néhány évtizeddel ezelőtt még merev elutasításba ütköztek, ma már a legtöbb esetben ezeket is elfogadja, zsűriszámmal illeti a bírálóbizottság.

A népi iparművészet területén sokan és sokféleképpen munkálkodnak, esetenként súlyosak a gondok, de úgy vélem, a helyzet mégsem egészen reménytelen, köszönhető mindez más egyéb mellett a magyar népi hagyományok, a népművészet több évszázados kikristályosodott megtartó erejének. A kétségtelenül meglévő nehézségek ellenére ma is sokan – idősek és fiatalok, képzettek és amatőrök, városiak és faluban élők – fordulnak a népi díszítőművészet felé. Egyre több a népművészeti egyesület, céh, egyéb civil szervezet, amely működése fő céljának a népi hagyományok ápolását, továbbfejlesztését, a felnövekvő új generációval való megismertetését, megszerettetését tartja. Szinte minden településen működik művészeti iskola, szakkör, továbbképzés. Fontos, hogy mindenütt az igazi értéket, minőséget tartsuk szem előtt, váljon el az ocsú a búzától.

Országos szinten a Népművészeti Egyesületek Szövetsége fogja össze a sok-sok tagszervezetet, szervez országos rendezvényeket – az egyik legrepresentatívabb megjelenési lehetősége a népi iparművészeknek, a kézműveseknek a minden év augusztus 20-ához kötődő Mesterségek Ünnepe, amikor méltó körülmények között a Budai Vár területén kapnak a szakterület legjobbjai bemutatkozási és árusítási lehetőséget. Az érdeklődés óriási, a rendezvény évről évre újabb tematikus kiállításokkal, bemutatókkal bővül. Ez az országos szövetség tagjai számára jelentős segítséget nyújt a külföldi bemutatókon, vásárokon való színvonalas megjelenés megvalósításához is, illetve lehetővé teszi más országok népi hagyományainak megismertetését Magyarországon.

A magyar kézműves hagyományok, népművészeti értékek óhajtott és kívánt szintre emelésének elengedhetetlen feltétele, hogy a készítő, alkotók találják meg azt az egészséges egyensúlyt, amelynek a hagyomány és a mai, XXI. századi élet közötti összhangot kell megteremtenie. Ma már nem elég, ha egy tárgy szépen, hagyományos módon elkészített és díszített, a vásárlók elsősorban nem műtárgymásolatokra vágynak. Akkor válnak a magyar nép sajátos kultúráját tükröző alkotások az életünk szerves részévé, ha azok a mindennapjainkat is jól – a távol-keleti tömegárúnál jobban – szolgálják, nem merevednek vitrinbe, falra kerülő dísz tárgyakká, hanem a hagyomány talaján állandóan formálódva, korunk követelményeihez igazodva használati tárgyainkká nemesednek.